

УДК 94(477):323.1]:323.282:622.235.2
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-2>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-4969-052X

*доктор історичних наук, професор,
 завідувач кафедри історії України*

*Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;
 доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної, кадрової роботи та оборонного планування
 Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
 (Дрогобич – Львів, Україна) vilnickiy@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ВИБУХІВКИ У ПРОТИСТОЯННІ РАДЯНСЬКОЇ РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ІЗ УКРАЇНСЬКИМ ВИЗВОЛЬНИМ РУХОМ (1944–1950-і рр.)

У статті розкриваються невідомі та маловідомі аспекти використання вибухових речовин у протистоянні радянської репресивно-каральної системи із українським визвольним рухом. Мета статті – на основі невідомих і маловідомих архівних документів розкрити проблему використання вибухових засобів у боротьбі між радянською репресивно-каральною системою та структурами ОУН і УПА. Встановлено, що саме радянські спецслужби започаткували активне застосування вибухових речовин у боротьбі проти опонентів. Розкрито, що радянські спецслужби використовували достатньо результативний засіб у боротьбі з підпільниками – мінування їхніх запасних бункерів, криївок-складів, «мертвих пунктів зв'язку», складів, сховків (із документами, їжею, зброєю, друкарським обладнанням тощо), а також практикували вкладання мін-сюрпризів у різноманітні предмети (листування, посилки, предмети побуту тощо), тіла загиблих, могили і т. д. Водночас ОУН і УПА як сторона, позбавлена переваг, які мала радянська система, також використовували усі доступні засоби у боротьбі з опонентами. У цій діяльності можна виокремити кілька напрямків: підривання мостів, шляхів сполучень, потягів, автомашин, адміністративних будівель тощо. Використання таких заходів мало на меті якщо не зірвати, то хоча би сповільнити урядові кампанії із виселення родин націоналістів, вивезення корисних копалин, лісу тощо. Практикували підпільники також мінування залишених предметів (зброї, листівок, вінків тощо), тіл убитих опонентів, могил. Можна зробити висновок, що у боротьбі радянської адміністрації проти визвольного руху використовувалися різноманітні форми та методи. Одним із найбільш часто застосовуваних засобів було мінування. Попри те, що встановити чисельні показники ефективності використання мінування не вдалося, можна стверджувати, що йдеться про достатньо поширене та результативне явище. З роками боротьби відбувалася тенденція до зменшення бойових дій, а отже, і використання вибухових засобів. Перспективним напрямом дослідження є проблема використання репресивно-каральними органами у боротьбі з підпіллям інших спецзасобів, більшість із яких була заборонена міжнародними конвенціями.

Ключові слова: вибухівка, мінування, репресивно-каральні органи, ОУН, УПА.

Vasyl ILNYTSKYI,

orcid.org/0000-0002-4969-052X

PhD hab. (History), Associate Professor,

Head of the Department of Ukraine's History

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University;

Associate Professor at the Department of Mobilization, Organizational, Staffing,

Human Resources and Defense Planning

National Academy of Land Forces named after Petro Sahaidachnyi

(Drohobych-Lviv, Ukraine) vilnickiy@gmail.com

USE OF EXPLOSIVES IN THE CONFRONTATION OF THE SOVIET REPRESSIVE-PUNISHMENT SYSTEM WITH THE UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT (1944–1950)

The article reveals unknown and little-known aspects of the use of explosives in the confrontation of the Soviet repressive and punitive system with the Ukrainian liberation movement. The purpose of the article is to reveal the problem of the use of explosives in the struggle between the Soviet repressive and punitive system and the structures of the OUN and UPA on the basis of unknown and little-known archival documents. It was established that it was the Soviet secret services that began the active use of explosives in the fight against opponents. It was revealed that the Soviet secret

services used a fairly effective means of combating the underground – mining their spare bunkers, hiding places, “dead communication points”, warehouses, hiding places (with documents, food, weapons, printing equipment, etc.), and also practiced embedding mini-surprises in various objects (correspondence, parcels, household items, etc.), the bodies of the dead, graves, etc. At the same time, the OUN and the UPA, as a party deprived of the advantages of the Soviet system, also used all available means to fight their opponents. In this activity, we can distinguish several areas: blowing up bridges, roads, trains, cars, office buildings and more. The use of such measures was intended, if not to disrupt, then at least to slow down government campaigns to evict nationalist families, export minerals, forests, and so on. The underground also mined abandoned objects (weapons, postcards, wreaths, etc.), the bodies of killed opponents, and graves. Various forms and methods were used in the struggle of the Soviet administration against the liberation movement. One of the most commonly used means was mining. Despite the fact that it was not possible to establish numerical indicators of the effectiveness of the use of mining, it can be concluded that this is a fairly common and effective phenomenon. Over the years of struggle, there has been a tendency to reduce hostilities, and hence the use of explosives. A promising area of research is the problem of the use of other special means by repressive and punitive bodies in the fight against the underground, most of which were prohibited by international conventions.

Key words: *explosive, mining, repressive and punitive bodies, OUN, UPA.*

Постановка проблеми. Незважаючи на доволі значний історіографічний доробок, дослідження діяльності ОУН та УПА не втрачає своєї актуальності. Сприяють цьому передусім епізодичні, однак гострі політичні дискусії навколо питання. В умовах тоталітарного сталінського режиму нетерпимість до інакомислячих усувало підгрунття для розгортання дискусій. Насамперед опонента намагалися знищити фізично, а вже після того ідеологічно. Не став винятком український визвольний рух. Колосальними зусиллями репресивно-каральна система спромоглася його придушити через десятиліття після перемоги над німецькими загарбниками, проте, як показав час, перемоги в ідеологічній площині радянській системі отримати так і не вдалося. Актуальність висвітлюваних питань зумовлена також недостатнім розкриттям в історіографії проблеми використання у протистоянні радянської влади із визвольним рухом різноманітних вибухових засобів.

Аналіз досліджень. Окреме дослідження, присвячене проблемі використання вибухових речовин у протистоянні репресивно-каральної системи із ОУН і УПА, відсутнє. Деякі аспекти зустрічаються в узагальнюючих працях з історії українського визвольного руху. Перше комплексне дослідження форм і методів боротьби репресивно-каральної системи опублікував І. Білас (Білас, 1994а; Білас, 1994b). Опрацювавши цілий пласт засекречених матеріалів, автор розкрив механізми використання спеціальних засобів у практичній діяльності органів МДБ. Для вивчення проблеми важливими є також праці львівського історика Ю. Киричука (Киричук, 2000; Киричук, 2003). У своїх монографіях дослідник висвітлює особливості застосування вибухових речовин для ліквідації визвольного руху. З-поміж досліджень, у яких порушуються проблеми використання спецзасобів, варто виокремити роботи А. Кентія (Кентій, 1999а; Кентій, 1999b). Зазначені аспекти були

розвинуті у монографії А. Русначенка (Русначенко, 2002). Заслужують на увагу також збірники нових матеріалів, опубліковані В. Сергійчуком (Сергійчук, 1998; Сергійчук, 2005). Особливості формування радянських силових органів досліджував В. Ільницький (Ільницький, 2015). Створення винищувальних батальйонів і залучення їх до боротьби з українськими націоналістами у Дрогобицькій області розкрили В. Ільницький і М. Галів (Ільницький, Галів, 2009), однак у вказаних роботах аспект використання вибухових засобів у боротьбі радянської влади проти підпілля не був окремо висвітлений.

Введення до наукового обігу раніше засекречених документів потребує вироблення нових підходів до вирішення проблеми використання вибухових засобів у збройному конфлікті репресивно-каральної системи з українським визвольним рухом. **Мета статті** – на основі невідомих і маловідомих архівних документів розкрити використання вибухових засобів у боротьбі між радянською репресивно-каральною системою та структурами ОУН і УПА.

Виклад основного матеріалу. Із позицій сьогодення використання вибухових речовин оцінюється на рівні диверсійно-терористичної діяльності. Примітно, що саме радянські спецслужби започаткували активне застосування вибухових речовин у боротьбі проти опонентів. Зрозуміло, що ОУН і УПА як сторона, позбавлена переваг, які мала радянська система, також використовували усі доступні засоби у боротьбі з опонентами. Водночас потрібно підкреслити безпідставність порівняння тогочасної терористичної діяльності українських націоналістів із сучасними проявами тероризму. По-перше, умови діяльності різнилися (можливості для політичних дискусій були відсутні). По-друге, тоді підпілля здійснювало терористичні акти не проти цілого суспільства, а проти окремого її представника (групи представників)

чи певної урядової кампанії (вивезення корисних копалин, лісу, зерна, виселення людей тощо).

Радянські спецслужби виявили, що достатньо результативним засобом у боротьбі з підпільниками було мінування їхніх запасних бункерів, криївок-складів, «мертвих пунктів зв'язку», складів. Цією справою насамперед займалися фахівці саперних відділів внутрішніх військ (далі – ВВ) НКВС (Антонюк, 2009: 241). Саме цей засіб почали найбільш масштабно використовувати чекісти. Зокрема, чекістсько-військова група виявила криївку керівника, котрого тривалий час не вдавалося захопити чи ліквідувати. Зрозуміло, що засідка була малоефективним заходом (військовики, які перебували у ній, часто самі себе демаскували) з огляду на втрати людських і матеріальних ресурсів. Натомість доцільнішим вважалося замінювати вхід у криївку або ж окремі предмети усередині. Про результати цих заходів спецоргани довідувалися внаслідок проведення рейдових операцій чи свідчень заарештованих. Наприклад, 29 листопада 1949 р. військові топографи у Гошівському лісі на території Болехівського району виявили зимовий бункер референта СБ Долинського надрайонного проводу ОУН Прокіпа Пастуха-«Зеновія». Побачивши військовиків, підпільники із нього втекли, а силовики вирішили його замінювати. «Зиновій» для розвідки 31 листопада 1949 р. направив Катерину та Миколу Пристаїв, які на вході у бункер підірвалися на закладеній міні (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 60 (1953). Спр. 3. Т. 1. Арк. 163). Наступний випадок – під час допиту захоплених 5 липня 1950 р. підпільників «З» і «К» чекісти довідалися, що у раніше замінованій криївці, яка розташовувалася у гірсько-лісовому масиві, 26 червня 1950 р. підірвалася машиністка надрайонного проводу ОУН Варвара Сухацька-«Варка» (1924 р.н., ур. Кіровоградської області). Вона працювала вчителем початкової школи с. Дихтинець Путильського району Чернівецької області, а у 1948 р. перейшла у підпілля (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 13. Арк. 274–275).

Криївки повстанців продовжували мінуватися також і під час операцій. Зокрема, у перших числах червня 1950 р. у гірсько-лісистій місцевості, на межі Болехівського і Вигодського районів Станіславської (тепер – Івано-Франківської) області, за планом оперативної групи МДБ УРСР проводилася чекістсько-військова операція із розшуку підпільників. У лісовому масиві на схід від села Липа Болехівського (тепер – Долинського) району Станіславської (тепер – Івано-Франківської) області виявили криївку референтури пропаганди Долинського надрайонного проводу ОУН. Оскільки підпільників

тоді тут не було, чекісти вирішили її замінювати. 19 вересня за даними агента «Григораш» керівництву Болехівського РВ МДБ стало відомо, що у згаданій криївці на закладеній міні підірвалися підпільники. 21 вересня, перевіряючи цю криївку, працівники райвідділу МДБ виявили тіла двох осіб: керівника технічного звена референтури пропаганди Долинського надрайонного проводу ОУН – Миколи Покотинника-«Явора», «Козаченка» (1922 р.н.), а особу іншого ідентифікувати не вдалося (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 60. Спр. 3. Т. 5. Арк. 73; Ф. 65. С-9112. Т. 4. Арк. 308). Тоді, наприклад у Львівській області, спецоргани практикували навіть складання детальних схем-планів із мінування криївок (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 64. Арк. 164).

Продовжуючи чекістсько-військову операцію, розпочату 12 травня 1951 р., у гірсько-лісовому масиві, прилеглому до села Розтоки Вижницького (тепер – Путильського) району Чернівецької області, де було вбито підпільника Ю. Джуряка – особистого охоронця провідника Вижницького районного проводу ОУН Михайла Нечая-«Дорошенка», оперативна група відділу 2-Н УМДБ під керівництвом начальника відділу майора Геркулесова, вивчаючи сліди підпільників-втікачів, виявила у лісовому масиві хутора Серук Розтокської сільради Вижницького (тепер – Пульського) району Чернівецької області ретельно замасковану зимову криївку провідника Буковинського окружного проводу ОУН Ю. Матвіїва-«Недобитого» та М. Нечая-«Дорошенка». Після ретельного огляду криївки та вивчення слідів чекістсько-військова група дійшла висновку, що підпільники продовжують її відвідувати. Вилучивши із криївки радіоприймачі, документи та літературу, її замінювали. Через декілька днів, 20 травня 1951 р., до криївки підійшов провідник Вижницького районного проводу ОУН Михайло Нечай-«Дорошенко», «Лесь» (1916 р.н., ур. с. Розтоки Вижницького (тепер – Путильського) району Чернівецької області) та під час спроби відкрити її загинув від вибуху міні. Другий підпільник, який підходив разом із «Дорошенком», залишився живим і втік. Чекісти припускали, що це був «Недобитий». Розшук «Недобитого» та інших підпільників продовжувався. У загиблого вилучили: одну гвинтівку «СВТ», дві гранати, 50 патронів і документи, які мали оперативний інтерес (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 15. Арк. 171; Оп. 98 (1954). Спр. 5. Т. 1. Арк. 140). Копії перекладів найбільш змістовних документів направили в оперативну групу МДБ УРСР м. Львів (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 2. Арк. 40-41; Оп. 98 (1954). Спр. 5. Т. 1. Арк. 133). Із захоплених

звітів і доповідних «Недобитого», підготовлених у перших числах травня для відправлення у крайовий провід ОУН В. Савчаку-«Сталю», чекісти довідалися, що Ю. Мавіїв-«Недобитий» із осені 1950 р. не мав зв'язку із крайовим проводом ОУН і не знав про загибель В. Савчака-«Сталю» та С. Слободяна-«Єфрема». Його зв'язок із крайовим проводом розірвався, і він шукав шляхи для його відновлення (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 2. Арк. 40–41).

Поряд із мінуванням криївок чекісти практикували вкладання мін-сюрпризів у різноманітні предмети (листування, посилки, предмети побуту тощо), які виготовляв 4-й відділ Управління 2-Н МДБ та передавав їх у підпілля (Антонюк, 2009: 241). Такий випадок трапився у Яремчанському р-ні Станіславської області. Зокрема, для ліквідації членів боївки СБ Яремчанського районного проводу ОУН 9 липня 1948 р. чекісти передали через агента «Червону» (комсомолку із смт. Делятин Надвірнянського району Івано-Франківської області) радіоприймач із цілим комплектом живлення та заміною анодною батареєю «БАС-80», розрахованою при підключенні її до радіоприймача на коротке замикання і миттєвий вибух. Вказаний радіоприймач члени боївки СБ Яремчанського районного проводу ОУН «Тарас» і «Ромко» віднесли у криївку, розташовану у гірсько-лісистій місцевості, прилеглій до с. Луг (тепер – у складі м. Яремче) Івано-Франківської області. У згаданому радіоприймачі підпільник «Діброва» зауважив вмонтований механізм, якого зазвичай не буває. Незважаючи на це, він вирішив включити в апарат комплект живлення, щоб послухати радіопередачу. 10 липня 1948 р. під час підключення до радіоприймача заміювана батарея вибухнула. Загинув провідник Надвірнянського надрайонного проводу ОУН Михайло Іщак-«Богдан», «Діброва». Підпільники писали, що вибух був такої сили, що розніс «Діброву» на шматки, знищив саму криївку та все, що у ній було. Кущовий «Тарас», котрий сидів на невеликій відстані від «Діброви», був поранений (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 259; Оп. 110 (1954). Спр. 2. Т. 5. Арк. 167).

Інформацію про ще один випадок із закладеною вибухівкою у радіоприймач подає у своїй праці Д. Проданик. Підпільники намагалися придбати радіоприймач «Родіна-47». Кошти на його придбання вони передали симпатику із с. Космач Солотвинського (тепер – Богородчанського) району Івано-Франківської області (працював фінагентом і часто бував у райцентрі), однак він повідомив у Солотвинський РВ МДБ. Скористав-

шись нагодою, спецоргани передали радіоприймач із вибухівкою, закладеною у радіобатарею. Після того, як приймач опинився у криївці, підпільники під'єднали до нього батарею. Відбулося замикання, утворилася іскра та пролунав вибух. Від отриманих поранень один із націоналістів загинув. До речі, згаданого симпатику есбісти покарали смертною карою (Проданик, 2011: 25).

Мінувалися не лише криївки, але й окремі знайдені сховки (із документами, їжею, зброєю, друкарським обладнанням тощо). Так, 5 серпня 1950 р. у Болехівському районі Станіславської області у лісі південніше с. Бряза силовики встановили дві міни-«сюрпризи». Одну – в банку із маслом, закопану в землю, а іншу – у пусту криївку. Обидва «сюрпризи» спрацювали наприкінці серпня. Під час огляду встановили, що на першому сюрпризі підірвався один із кур'єрів Проводу ОУН «Дорош», залишки його тіла й одягу виявили на місці вибуху. Другий сюрприз також вибухнув, але підпільники його підірвали за допомогою мотузки із безпечної відстані (ГДА СБУ. Ф. 65. С-9112. Т. 4. Арк. 308).

Використання мін-сюрпризів вважалося особливо ефективним засобом. Під час розшуку П. Федуна-«Полтави» Управління 2-Н МДБ УРСР отримало інформацію про те, що він для обміну організаційною поштою із В. Куком-«Лемішем» та Осипом Дяківим-«Наумом» використовує спеціальний зв'язок, який діє за принципом штафетних ліній. Передачу кореспонденції на проміжних ланках цих ліній здійснювали довірені П. Федуна і легально проживаючі кур'єри. Задля конспірації пошта запаковувалася у тюбики із зубною пастою і так перевозилася легальними шляхами. Силовикам вдалося встановити місця, дні та час зустрічей кур'єрів П. Федуна із кур'єрами В. Кука-«Леміша» та «Наума» у м. Львів, а також паролі та розпізнавальні знаки. На основі отриманих даних була розроблена комбінація по підставі кур'єру «Леміша» агента «Бурового», який мав виступати у ролі кур'єра П. Федуна для передачі «Лемішу» тюбика-«сюрпризу». 16 квітня 1951 р. у м. Львів на вул. Академічній відбулася зустріч агентів «Бурового» із кур'єром «Леміша», під час якої вони обмінялися тюбиками. Таким чином, кур'єру «Леміша» було передано тюбик-«сюрприз», а від нього отримано тюбик із листом на адресу П. Федуна-«Полтави». У листі до «Полтави» «Леміш» згадував про організацію зв'язку із закордонними центрами ОУН, який, як випливало із листа, концентрувався у руках П. Федуна. Силовики мали відомості, що тюбик для «Леміша» спрацював (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 65. Арк. 41–42).

Заступник начальника відділу Управління 2-Н МДБ УРСР майор Зубко 13 травня 1951 р. підготував і подав на затвердження (заступнику міністра державної безпеки УРСР генерал-лейтенанту А. Вадісу) «План заходів по ліквідації В. Галаси-«Орлана»» із використанням пакету «сюрпризу». Так, УМДБ Тернопільської області у березні 1951 р. в оунівське підпілля силовики ввели перевічених агентів-бойовиків «Карпенка» та «Гриця», за допомогою яких вдалося перехопити важливий пункт лінії зв'язку крайового проводу ОУН у Золотопотокському районі Тернопільської області. На зустрічі 28 квітня агентами «Карпенка» та «Гриця» від кур'єрської групи «Дніпро» прийнято до 20 різноманітних пакетів із націоналістичною літературою, у тому числі один адресований 155 – члену Проводу ОУН «Орлану», який виходив від референта пропаганди Чортківського окружного проводу ОУН Мирослава Гука-«Косача», цифровий псевдонім «50-05» (28 квітня). Силовики знали, що оунівська пошта відкривається тільки тими керівниками, кому адресована, виникла можливість на черговій зустрічі із кур'єрською групою «Мішки», обумовленою на 22 і 30 травня 1951 р. через агентів «Карпенка» і «Гриця» направити по лінії зв'язку в адрес 155 – «Орлана» пакет із вкладеною до нього вибуховою речовиною. Для цього до 20 травня через можливість МДБ СРСР виготовили такий спеціальний пакет. 22 травня пакет із вибухівкою в адрес 155 разом із іншими пакетами через агентів «Карпенка» та «Гриця» вручили кур'єрській групі «Мішки» для направлення по лінії зв'язку крайового проводу ОУН «Поділля». Для попередження нещасних випадків орієнтували відповідні УМДБ і РВ МДБ про те, щоб всі пакети, захоплені у підпільників із адресом 155, не відкривати, а терміново доставляти в опергрупу МДБ УРСР м. Львів (ГДА СБУ. Ф. 65. С-9108. Т. 7. Арк. 132–133).

Чекісти намагалися використати будь-яку нагоду для ліквідації повстанців. Не гребували навіть мінуванням тіл загиблих повстанців. Так, 11 жовтня 1945 р. у с. Річка Косівського району Станіславської (тепер – Івано-Франківської) області під час нападу підрозділу НКВС (11 осіб) загинув сотенний УПА Іван Шкондеюк-«Святослав» (застрелився із пістолета). Тіло полеглого силовика замінували, а коли місцеві мешканці намагалися покласти його у домовину, міна вибухла. Внаслідок вибуху загинула 70-річна Марія Стефуранчин, а двох малолітніх хлопчаків було поранено (Літопис УПА. Т. 9, 1982, с. 172; ГДА СБУ. Ф. 65. С-9079. Т. 54. Арк. 244).

Подібний випадок трапився 15 січня 1946 р. у с. Підпечари Тисменецького району Івано-Фран-

ківської області. Тіло вбитого повстанця «Юри» у нижній білизні більшовики повісили на паркані біля сільради (на груди цвяхами прибили таблицю з написом: «Бандит Юра»). Біля тіла два дні стояла варта, а після цього його вивезли на околицю села і замінували. У такому стані тіло пролежало аж до 25 березня 1946 р. (Літопис УПА. Т. 9, 1982: 172).

Загалом практика мінування тіл загиблих, могил, криївок тощо використовувалася радянськими спецорганами постійно упродовж усього періоду боротьби. Таким чином, радянська влада на державному рівні проводила диверсійно-терористичну політику супроти українських повстанців, використовуючи усі доступні засоби (навіть заборонені міжнародними конвенціями).

Водночас українські націоналісти активно запозичували тактичні прийоми використання вибухівки у репресивно-каральних органів. У цій діяльності можна виокремити кілька напрямів: підривання потягів, автомашин, адміністративних будівель, мінування окремих предметів тощо. Водночас спецоргани намагалися попереджати нещасні випадки від застосування підпільниками мін-сюрпризів. Із цією метою вище чекістське керівництво постійно наголошувало на випадках підривів на мінах і вимагало від підлеглих посиленої уваги під час вилучення предметів, залишених підпільниками (зброї, листівок, вінків тощо). Водночас наголошувалося на дотриманні особливої обережності при підходах до місць збройних проявів, підпільних криївок, шляхи до яких часто мінувалися підпільниками. Звісно, мінерська справа не була простою і вимагала відповідних знань і навиків, які здобути у підпіллі на короткотермінових курсах було складно. Окремі повстанці засвоїли мінерську справу, очевидно, ще під час навчання і служби у військових підрозділах та арміях іноземних держав.

Після Другої світової війни українські націоналісти розпочали справжню рейкову війну на Прикарпатті. Підпільники пускали під укіс цілі ешелони, руйнували мости, залізничні колії, ставлячи собі за мету якщо не зірвати, то хоча би сповільнити урядові кампанії із виселення родин націоналістів, вивезення корисних копалин, лісу тощо.

Підпільники розпочали застосовувати запозичену у більшовиків тактику мінування відразу після повернення радянської адміністрації. До речі, у цей період найбільше підривів мостів і шляхів сполучень відбувалися на Станіславщині та Буковині. За 1944–1945 рр. на штучних будівлях шосейних доріг Станіславської (Івано-Франківської) області було здійснено 69 диверсійних актів, які спричинили матеріальну шкоду у сумі

1 899,9 тисяч рублів. Всього знищено 66 мостів загальною протяжністю 2 365 метрів. Протягом цього періоду по обласному дорожньому відділу було підірвано та спалено 50 мостів загальною довжиною 1327 метрів, матеріальна шкода складала 1624 тис.рублів, загинуло шість осіб, один поранений і два відведені підпільниками (Літопис УПА. Нова серія. Т. 4, 2002, с. 318). Таким чином дії націоналістів серйозно гальмували радянізацію краю. Наприклад, у ніч із 3 на 4 серпня 1944 р. у селі Мигове Вижницького району Чернівецької області підірвали міст через річку Серет (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 6. Т. 2. Арк. 6). Диверсійний акт був здійснений групою із складу куреня «Лугового». 1 і 2 вересня 1944 р. на ділянці залізничної дороги Бергомет (сmt Вижницького р-ну Чернівецької області) – Череш (Сторожинецького району Чернівецької області) рейдуєча диверсійна група зі складу куреня «Лугового» (Миколи Дарія-«Крука») підірвала п'ять залізничних мостів і в шести місцях повністю залізничної дороги (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 48; Оп. 67 (1953). Спр. 10. Арк. 53). 23 вересня 1944 р. у 3 км від залізничної станції Отиня (тепер – Отинія) Станіславської області підпільники спричинили аварію збірного товарного потягу № 901. Дві платформи пішли під укіс і 10 зійшло із рейок, пошкоджено 96 м залізничного полотна (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 4. Арк. 50).

Підриви колій траплялися в інших областях. Так, силовики за агентурними даними РВ НКДБ Ковельської ж.д. і УНКВС по Рівненській області встановили, що у селі Дубини і хуторі Дубнівка Острозького району Рівненської області в 1–2 км від залізничного полотна базується у нічний час повстанська група чисельністю до 300 осіб, очолювана «Гамалією». Через агента «Гордєєва» було встановлено, що учасники цієї групи на перегоні Здолбунів – Броди підкладали міни під потяги. Впродовж серпня, жовтня і листопада 1944 р. технічним відділом НКДБ станції Здолбунів на вказаній ділянці виявлено і знешкоджено три міни, підкладені під залізничне полотно. У жовтні 1944 р. повстанцями цієї сотні були підірвані та спалені на вказаній ділянці два шляхопроводи і залізничний міст через річку Горинь, у листопаді на перегоні Здолбунів – Ульбарово на міні підірвався пасажирський потяг № 67 (Архів ВВ НКВС. Т. 44. Арк. 222).

На Станіславщині повстанці також особливо інтенсивно знищували шляхи сполучень із лісовирубками. Це найбільше турбувало вище партійне керівництво та спецслужби. Так, проблемою підготовки диверсійного акту на військово-промисло-

вому заводі с. Брошнів Долинського (тепер – Рожнятівського) району Івано-Франківської області 10 листопада 1944 р. цікавився і вимагав звіту про прийняті заходи заступник начальника відділу НКВС УРСР підполковник держбезпеки Вурилін. 13 жовтня 1944 р. на вузькоколійній залізничній дорозі, яка вела до деревообробного комбінату № 9 у с. Брошнів Долинського (тепер – Рожнятівського) району Станіславської (тепер – Івано-Франківської) області, були підірвані та спалені вісім дерев'яних і металічних мостів (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 4. Арк. 276).

У ніч на 14 листопада 1944 р. повстанці на шосейній дорозі Коломия – Яблонів, у районі села Стопчатів, підірвали два мости, загальною довжиною 13 м і зруйнували телефонну лінію зв'язку протяжністю 1,6 км (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 4. Арк. 121зв.) Цієї ж ночі повстанською групою на шосейній дорозі Кути – Делятин у районі села Кути був підірваний міст довжиною 133 м (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 4. Арк. 122). Особливо чекісти були вражені після того, як 12 травня 1945 р. на шосейній дорозі між с. Бергомет і Вижниця Вижницького району Івано-Франківської області виявили 30 мін, встановлених підпільниками (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 1. Арк. 14). 25 травня 1945 р. відділом із куреня «Іскри» між селами Пороги (тепер – Богородчанського району) і Майдан Солотвинського (тепер – Тисменецького) району був розібраний шлях вузькоколійної дороги ліспромгоспу, унаслідок чого зазнав аварії потяг, завантажений цеглою (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 2. Арк. 118).

За даними УНКВС Станіславської області, у ніч на 21 листопада 1944 р. група невідомої чисельності на шосе Калущ – Станіслав, за 3 км від Калуща, підпалила дерев'яний міст через р. Лімниця довжиною 300 м. Під час пожежі згоріло близько 50 м лівої і 120 м правої проїжджої частини мосту (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 87 (1951). Спр. 42. Т. 1. Арк. 83).

1 січня 1945 р. підпільники замінували залізничне полотно у трьох місцях між станціями Сенкевичівка – Дембова – Корчма. Міни вдалося зняти, рух потягів продовжив відбуватися за графіком (Архів ВВ НКВС. Т. 130. Арк. 1).

Диверсії спрямовувалися і проти потягів, які транспортували бойові припаси військовим підрозділам. У ніч на 10 квітня 1945 р. підпільниками було заміновано ділянку залізничної дороги між Долиною і Болеховом Станіславської області. Внаслідок вибуху відбулася аварія потяга. Вісім вагонів із бойовими припасами пішли під укіс (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 1. Арк. 167).

У протоколі допиту (24 червня 1952 р.) Прокофій Хімчак розповідає, що перебував у складі боївки СБ, котра замінувала дорогу Ворохта – Жаб'є протитанковою міною. Внаслідок вибуху підірвалася (за допомогою мотузки, якою вибухівка була приведена у дію) підвода, на якій їхало четверо бійців винищувального батальйону. Двох вбили, одного поранили та ще один залишився неушкоджений, зуміли втекти (АУСБУ ІФО. Спр. 31007. Арк. 71–72).

12 червня 1945 р. за 10 км від райцентру Долина трьома невідомими підпільниками був підірваний завантажений лісом вузькоколіїний потяг, що належав Долинському лісовому комбінату. Розпочавши стрільбу з автоматів, підпільники зупинили потяг, робітникам наказали лягти на землю лицем донизу і кинули у пічку потягу 82 мм міну, що спричинило потужний вибух (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 2. Арк. 121). 16 червня 1945 р. у 2 км від с. Луги Рожнятівського району Івано-Франківської області озброєними підпільниками чисельністю 8 осіб здійснено диверсійний акт шляхом підриву залізничного мосту, унаслідок чого вузькоколіїний потяг Рожнятівського ліспромгоспу, який ішов у с. Ілемня Рожнятівського району Івано-Франківської області для вивезення деревини, зазнав аварії. Відбулося це за таких обставин: підпільники зупинили потяг, бригаду робітників відвели до цвинтаря с. Луги, після чого підірвали міст, на якому перебував потяг (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 2. Арк. 125).

3 липня 1945 р. на залізничному шляху Рокитно-Остки, 8 км від Рокитно, під залізничне полотно була підкладена міна. Під час її вилучення відбувся вибух, внаслідок якого загинув старший наряду молодший сержант Стецько і пошкодилося залізничне полотно (Архів ВВ НКВС. Т. 123. Арк. 3).

28 липня 1945 р. о 16.00 у районі «Чорного лісу» на ділянці вузькоколіїнки залізничної дороги лісових промислів і за 11 км від райцентру смт. Перегінське Рожнятівського району Івано-Франківської області повстанським відділом було заміновано протитанковими мінами залізничне полотно. Тут підірвалися три вагони потягу, який прямував із лісовим матеріалом, загинув один і зазнало поранень п'ять червоноармійців, котрі супроводжували ешелон. На місце події вислали оперативно-військову групу, яка провела обстеження лісового масиву і виявила склад, із якого вилучила 21 протитанкову міну (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 2. Арк. 143).

22 вересня 1945 р. на околиці райцентру Підбуж Дрогобицької області невідомими була замі-

нована дорога, якою проїжджала підвода робочого батальйону 73 стрілецького полку. У ній перебували три офіцери та три червоноармійці. Були вбиті обидва коня та поранені три червоноармійці, один із них важко. Чекісти дали завдання агентурі встановити осіб, які це зробили (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 88. Арк. 223).

30 жовтня 1945 р. о 00.35, на перегоні станції Тлумач – Ланчин Івано-Франківської області під потягом № 357 (Львів – Сегет (Румунія)) у напрямку смт. Делятина Надвірнянського району Івано-Франківської області відбулося два вибухи: зійшов із рейок поштовий вагон, у багажному вагоні розбиті передні скати, пошкоджені тамбури решти вагонів. Жертв не було. На місце пригоди виїхала команда батальйону 154 з.д. полку військ НКВС із групою бійців і розшуковою собакою. Крім того, туди ж виїхав бронепоезд (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 4. Арк. 267). 25 листопада 1945 р. повстанці замінували полотно залізничної дороги на шляху Калуш – Брошнів (Рожнятівського району Івано-Франківської області), внаслідок чого зазнав аварії товарний потяг № 1504, завантажений дровами (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 4. Арк. 215).

Бюро Обкому КП(б)У восени 1945 р. писало, що зауважило послаблення боротьби з підпільниками Станіславського та Коломийського транспортних відділень НКДБ і полку військ НКВС щодо охорони залізничних об'єктів, унаслідок чого збільшилися випадки диверсії. Так, за період від вересня до листопада 1945 р. на Станіславському відділенні підпільниками був підірваний шлях Ценжів (Тисменицького району) – Боднарів (Калуського району). Відбулося сходження паливного потягу № 2907 із людськими жертвами. 24 листопада 1945 р. на перегоні Станіслав – Павелче (тепер с. Павлівка Тисменицького району) підірваний військовий потяг № 1606. Товарний потяг № 21502 був підірваний підпільниками на перегоні Рожнятів – Калуш Івано-Франківської області (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 4. Арк. 372). Кожна із цих акцій призупиняла рух на гілці на тривалий період.

Чекісти у своїх звітах постійно наголошували на збільшенні випадків диверсій на залізничних дорогах Станіславської області, які проводили підпільники (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 4. Арк. 366). У документах підпілля міститься інформація про одну із наймасштабніших мінерських акцій. Так, 21 квітня 1946 р. було заміновано залізничний шлях Отинія – Коломия Івано-Франківської області. Внаслідок вибуху загинуло 180 більшовиків, серед них багато

старшин, знищено потяг, шість вагонів пасажирських, вісім товарних (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 80. Арк. 226). На жаль, у радянських документах не вдалося віднайти підтвердження цієї акції.

Акції, спрямовані на затримку вивезення лісу, мали місце не лише у Станіславській області, але й на Дрогобиччині. 27 серпня 1946 р. повстанський відділ чисельністю 50–60 бійців у районі с. Молдавське (тепер Межигір'я) Турківського району Дрогобицької (тепер Львівської) області (діл. 104 прикордонного відділу) зупинив потяг, який курсував вузькоколійкою (маршрут Турка – Завадка) та перевозив лісовий матеріал. Повстанці вкинули у пічку потягу гранати та підпалили міст: останній згорів, а потяг підірвався. На місце події скерували оперативну групу 104 прикордонного відділу із розшуковими собаками та засобами зв'язку, залучили агентуру (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 90 (1951). Спр. 4. Арк. 194).

Повстанці використовували різноманітні форми знищення мостів. Поширеним було закладення вибухівки під опорні конструкції споруд. Водночас у підпіллі через відсутність усіх необхідних елементів для вибухівки використовували інші оригінальні способи знищення об'єктів. Так, один із заарештованих відзначає, що восени 1944 р. сотенний «Середній» зібрав сотню і поставив завдання знищити пішохідний міст через річку Лімниця біля села Небилів. Він попередив усіх повстанців, щоб ті суворо виконували його розпорядження. Після інструкції сотня підійшла до мосту, де зустрілася з інтендантом «Березюком» і станичним с. Небилів. До цього моменту уже було підготовлені чотири міни, керосин і бочка нафти. Мінер сотні «Голуб» (ур. Київської області) провів закладку мін під міст, але у зв'язку із відсутністю мотузки для запалу він наказав наносити та накласти навколо мін солому та дрова. Водночас на мості запалили розлиті керосин і нафту, від вогню загорілися солома та дрова, які спричинили детонацію мін, а потім підрив і знищення мосту (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 92. Арк. 292).

Вибухівку використовували також і для звільнення заарештованих. Так, 22 жовтня 1944 р. відбувалося перекидання заарештованих із КПЗ Жидачівського РВ НКВС у тюрму м. Стрий Львівської області. Довідавшись про це, повстанський відділ у селі Цуцилівці Жидачівського району Дрогобицької області замінував міст. Біля нього було зроблено засідку із метою звільнення заарештованих, але машина з ними на міну не наїхала. Натомість це зробив автомобіль військової частини. Після вибуху по ній відкрили вогонь, унаслідок чого поранень зазнали чотири бійці поль-

ської армії, які їхали у відпустку додому (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 67 (1953). Спр. 2. Т. 1. Арк. 91).

На жаль, загальних підсумкових чисельних показників знищення шляхів і потягів віднайти не вдалося, однак виявлені факти дають можливість стверджувати, що це мало постійний і масовий характер. Цей самий напрямок бойової діяльності реалізовувався і в наступні роки, хоча й меншою мірою.

Мали місце також мінування і підриви окремих об'єктів. Цікавий випадок трапився 30 жовтня 1946 р. на шляху смт Верховина – смт Ворохта Яремчанської міської ради Івано-Франківської області. Боївка референтури СБ районного проводу ОУН Василя Хімчака-«Кучера», скориставшись нагодою, коли більшовики залишили на дорозі поламану танкетку і пішли до будинку, замінували її та підірвали. Внаслідок вибуху танкетку було знищено (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 81. Арк. 65).

Акції проти лісових вирубок, хоч і в менших масштабах, мали місце й у наступні роки. Так, 13 серпня 1947 р. на місце роботи лісової ділянки глухого куту Шепотської гілки УЗД, Берегометського ліспромгоспу, зайшли шість бійців, озброєних автоматами та гранатами у формі офіцерів радянської армії. Тоді робітники проводили завантаження вагонеток прибулого складу потягу № 431. Підпільники наказали припинити роботи, потім відвели машиніста разом із усією бригадою та вантажниками на відстань 300 м, де провели мітинг із закликом саботувати лісозаготівлі. Водночас вони підклали протитанкову міну та підірвали потяг. Після вибуху відділ відійшов, залишивши велику кількість антирадянських листівок. Найкращий потяг ліспромгоспу, який вийшов після капітального ремонту 23 липня, повністю було зруйновано, і він не підлягав відновленню. Підривні акції підпільників на коліях створювали проблеми у роботі лісової промисловості. У зв'язку із цим начальник військового відділу Міністерства лісової промисловості УРСР М. Калінін наказував вжити заходи для ліквідації проявів підпілля у районі Шепотської лісової ділянки (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 90 (1951). Спр. 33. Арк. 104; Оп. 34 (1960). Спр. 8. Арк. 114–115).

До речі, інформації про безпосередніх виконавців мінувань збереглося обмаль. З архівів спецорганів довідуємося лише про окремих – особливо активних – мінерів. Так, проводячи ідентифікацію загиблого 8 листопада 1947 р., Кутський РВ МДБ виявив, що вбитим є працівник референтури СБ Кутського районного проводу ОУН Василь Яремчук-«Мох» (1921 р.н., ур. с. Тюдів Косівського району Станіславської області). У 1946 р. «Мох» був керівником боївки СБ Кутського району

та виконував завдання проводу ОУН із мінування шосейних доріг і підриву мостів. Ним особисто було знищено шість автомашин і три мости (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 8. Арк. 297).

Відсутність належних знань і практичного досвіду призводила до загибелі виконавців акцій. Про це також збереглося обмаль інформації. Так, комендант боївки СБ Дрогобицького надрайонного проводу ОУН Роман Зарицький-«Жаркий» (1919 р.н.) під час мінування дороги 10 лютого 1946 р. у с. Тустановичі (тепер частина м. Борислав Львівської області) випадково витягнув запобіжник із гранати. Відбувся вибух, яким йому відірвало руку. Оскільки був сильний снігопад, то відвезти його до лікаря було неможливо, і він помер (АУСБУ у Львівській області. Спр. П-20911. Арк. 163).

Радянська адміністрація, силові органи намагалися знищувати будь-які згадки про націоналістів, їхню агітаційну продукцію, меморіали та навіть могили, однак і тут винахідливі націоналісти зуміли знайти досить дієвий механізм протидії цьому – мінування.

25 серпня 1944 р. о 16.00 група бійців 230 окремого стрілецького батальйону внутрішніх військ НКВС чисельністю 15 осіб під командою молодшого сержанта Пяннікова прямувала у м. Кременець на комсомольські збори. Дорогою комсомолец Марченко виявив антирадянський плакат, прикріплений на дошку, яку прибили на стовп. Підійшовши до стовпа, комсомолец Марченко зірвав цю дошку і побачив на стовпі видовбане заглиблення, у якому знаходилася граната «ф-1», підготована до вибуху на випадок зняття плакату. Вибух не відбувся лишень тільки із простої випадковості (неправильно був поставлений запобіжник ковпачка) (Архів ВВ НКВС. Т. 29. Арк. 6).

5 березня 1945 р. один із підрозділів 169 стрілецького полку внутрішніх військ НКВС спільно з оперативними працівниками Маневицького РВ НКВС проводив пошук групи націоналістів у районі с. Градиськ Маневицького (тепер Камінь-Каширського) району Волинської області. Під час операції на просілковій дорозі вони виявили дерев'яний надмогильний хрест, на якому була прибита дошка з націоналістичним написом. Особовий склад підрозділу приступив до зняття хреста, внаслідок цього відбувся вибух, яким було поранено солдата полку Євченка. Як потім з'ясувалося, хрест поставили і замінували підпільники (Архів ВВ НКВС, т. 136, арк. 103; т. 155, арк. 246).

2 квітня 1945 р., перебуваючи на операції у с. Боложинів Буського району, червоноармієць кулеметно-мінометного ескадрону Желонкін

зіскочив із тачанки і почав витягувати хрест (на «бандерівських пам'ятниках»), не маючи на це дозволу старшого начальника, внаслідок вибуху (хрест був замінований) Желонкіна було смертельно поранено (Архів ВВ НКВС, т. 159, арк. 48).

11 вересня 1945 р. 3 взвод 2 стрілецької роти під командуванням командира взводу старшого сержанта М. Малишева під час прочісування с. Кугуїв Щирецького району Львівської області виявив криївку з вибуховими речовинами та гранатами, які знаходилися у ящиках. Силовики обережно їх вилучили назовні. Старший сержант М. Малишев наказав розійтися усім, а сам взяв у руки гранату і почав розглядати. Від дотику до чеки граната розірвалася, внаслідок чого Малишеву відірвало праву кисть і пальці лівої руки та було нанесено численні поранення по усьому тілу. Пізніше з'ясувалося, що так був влаштований підпільниками сюрприз (Архів ВВ НКВС. Т. 124. Арк. 353).

16 червня 1947 р. Червоноармійський РВ МДБ Рівненської області отримав агентурні дані про те, що Крупецький міст на шосейній магістралі Київ – Львів замінований і підготовлений до вибуху. Виїхавши на місце, керівництво райвідділу виявило у нижніх опірних конструкціях закладену вибухівку – 68 кг толу, 3 капсуля-детонатора з мотузками детонуючої дії (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 98. Арк. 184).

Аналогічно до радянської практики націоналісти почали мінувати й тіла вбитих опонентів. 23 серпня 1947 р. о 23.00 підпільники у с. Гряда Брюховицького району вбили Андрія Іванцова, а його тіло замінували ручною гранатою. Вранці 24 серпня у будинок ввійшли дільничний уповноважений міліції й агент уповмінзагу Наконечний і намагалися підняти тіло, граната розірвалася і поранила Наконечного. Заходи у відповідь проводилися силами взводу 6 роти 10 полку внутрішніх військ МДБ 23 особи під командою заступника командира батальйону ст. лейтенанта Акименка (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 440. Т. 6. Арк. 227).

9 жовтня 1948 р. у селі Трофанівка Гвоздецького (тепер – Снятинського) району під час проведення чекістсько-військової операції оперативники на цвинтарі виявили вінки на могилах похованих підпільників. При знятті одного з них відбувся вибух міни, зривник якої був з'єднаний із вінком. Внаслідок вибуху поранень зазнали сержант Морозов і рядовий військ МДБ Буковець (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1953). Спр. 2. Арк. 97).

Мінування практикувалися і в наступні роки. 31 серпня 1949 р. у день «Свята зброї» оунівці розклеїли у с. Жолтанці Куликівського району Львівської області антирадянські листівки та

прикріпили на дереві націоналістичний прапор, замінувавши його (заклавши під дерево міну). Завідувач Куликівського райфінвідділу Корякін, котрий перебував у селі, при спробі зняти прапор із дерева підірвався на міні (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 6. Арк. 129).

31 серпня 1949 р. о 8.00 дільничний уповноважений Сокалького РВ МВС Федорусь і міліціонер Швець проходили по селу Спасів Сокальського (тепер Червоноградського) району і помітили на стіні клубу оунівську листівку, що, як потім виявилось, була замінована. Коли міліціонер Швець знімав цю листівку, відбувся вибух, яким його було смертельно поранено (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 92 (1951). Спр. 13. Арк. 43).

Заступник начальника Управління МДБ по Дрогобицькій області полковник Стехов начальнику 4 відділення МВ, РВ МДБ майору Селіванову писав, що МДБ УРСР володіло даними про використання оунівцями тактики мінування шляхів підходу до місць здійснених ними акцій із метою нанесення репресивно-каральним органам втрат. У зв'язку із цим наводили низку випадків, коли чекістсько-військові групи, котрі прибували на місця збройних проявів для розшуку і ліквідації підпільників із необережності наштовхувалися на загороджувальні міни, закладені підпільниками, та несли великі втрати особового складу. У низці випадків міни закладалися підпільниками на значній віддалі (до 1 км) від місць збройних акцій із розрахунком, щоб вибух наносив втрати ворогу та водночас інформував про підхід чекістсько-військової групи, давав їм можливість сховатися. 14 червня 1948 р. у с. Паликорови Підкамінського (тепер Бродівського) району Львівської області підпільники спалили три колгоспні сараї із дрібною рогатою худобою. Автомашина, на якій була терміново перекинута чекістсько-військова група УМДБ, недалеко від села Полікрови наїхала на протягнутий підпільниками через дорогу провід, прикріплений до підривача протитанкової міни. Вибухом міни були поранені уповноважений капітан Учителев, начальник РВ МДБ капітан Нікітін, ст. оперуповноважений РВ МДБ Токарев, командир роти капітан Васільєв, начальник винищувального батальйону лейтенант Дубський, сержанти Філатов, Юшков і рядовий Скворцов (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 274. Арк. 14–15). 22 вересня 1948 р. розвідувально-пошукова група підрозділу військ МДБ, яка проводила операцію у селі Явче Букачівського (тепер Рогатинського) району Станіславської області, виявила мотузку, протягнену під приміщення сільради. При ретельному огляді під фундаментом приміщення були

виявлені три протитанкові та дві протипіхотні міни, три толові шашки та дві гранати. До однієї із гранат була прикріплена мотузка. Чекісти відзначали, що завдяки належній увазі наряду вибух був попереджений (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1953). Спр. 2. Арк. 116). 29 липня 1949 р. о 1.30 у селі Мізунь Вигодського (Долинського) району підпільники напали на квартиру і кабінет дільничного уповноваженого Литвинова та Єрмолаєва. Зав'язався бій, про який повідомили у РВ МВС. На місце бою виїхав начальник РВ МВС капітан Старіков із оперативною групою. Не доїжджаючи 300 м до моста через річку Мізунка (Долинський район), підвода, на якій їхав капітан Старіков, підірвалася на міні, встановленій підпільниками. Капітана Старікова було поранено (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 92 (1951). Спр. 6. Арк. 133).

В окремих випадках повстанці, намагаючись убезпечити себе, навколо місць постойв розставляли міни, на які натрапляли військовослужбовці. 4 березня 1948 р. від заарештованого підпільника «Вишневого» силовики отримали інформацію про місце розташування криївки із 10 націоналістами у лісі біля с. Кульчиці Самбірського району Дрогобицької області. У зв'язку із цим оперативно-військову групу таємно перекинули у вказаний район, де о 12.00 виявили та блокували добре замасковану велику крийку. Повстанці, котрі перебували у ній, відмовилися здаватися. Чекістсько-військова група перейшла заміновані підходи до криївки. Внаслідок складного бою загинули вісім підпільників, двоє потрапили у полон – Іван Борис-«Блідний» (1928 р.н.) із куща «Чумака» та Любов Ворончак (1928 р.н., ур. с. Кульчиці Руськальні), особиста зв'язкова сотенного Івана Наконечного-«Орленка». Допитавши захоплених і вивчивши вилучені після операції документи, ідентифікували вбитих: «Кобза» – чотовий підрозділу «Орленка»; «Грушко» – пропагандист підрозділу; Антон Чмирик-«Осінній» (ур. с. Корналовичі Самбірського району Львівської області) – охоронець «Орленка»; «Клим» – охоронець «Орленка»; «Шумний» – охоронець «Орленка»; Филип Манько-«Доля» (1924 р.н., ур. с. Кружики) – референт СБ кущового проводу ОУН («Чумака»); Володимир Ворончак-«Береза», «Коваленко» (1916 р.н, ур. с. Кульчиці Самбірського району Львівської області) – пропагандист куща «Чумака»; «Степовий» – кухар підрозділу. Під час операції вилучили: ручний кулемет, вісім автоматів, шість гвинтівок, шість пістолетів, сім гранат, 1 500 патронів, ракетницю, сумку з медикаментами, велику кількість націоналістичної літератури, особисті записи сотенного «Орленка»,

чотового «Кобзи», референта СБ «Долі». З боку силовиків були важко поранені (оскільки цю криївку повстанці замінували трьома мінами) військовослужбовці 91 стрілецького полку ВВ МДБ – сержант Коваль і рядовий Зайцев, легко поранені рядові Травін і Ровенський (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 180. Арк. 90–91).

Ще одним напрямом підривної діяльності підпільників було мінування адміністративних об'єктів. Зрозуміло, можливості для цього були обмежені. Цікавий випадок трапився на Стрийщині, про який доповідали у НКДБ УРСР Савченку. 13 січня 1945 р. о 6.20 у м. Стрий Львівської області відбувся вибух гаража Стрийської міської ради, розташованого під приміщенням міської ради. Проведеним розслідуванням встановлено, що вибух відбувся внаслідок закладання у приміщенні гаража толу (кількістю 75 кг) і його підпалу. Одразу після цього були затримані підозрювані у здійсненні диверсії – водій міської ради Мечислав Білинський, Володимир Притула, а також мешканець м. Стрий Львівської області Степан Лесів. Останній був у приміщенні міської ради до 20.00 12 січня 1945 р. і з невідомих причин пішов ночувати до водія міської ради Володимира Притули (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 42. Арк. 15–15зв.).

Резонансний підрив трапився 26 серпня 1947 р. о 12.45 у приміщенні МВС райцентру Нижні Устрики (тепер територія Польщі) Дрогобицької області. Вибухнула міна, підкладена оунівцями. Був важко поранений новопризначений слідчий Михайло Сімонов, 1 емеведист, а 1 майор із м. Дрогобич загинув. Внаслідок акції розпочалася паніка не тільки серед працівників радянської адміністрації, але й серед силовиків (Літопис УПА. Т. 9, 1982, с. 456).

Мали місце поодинокі спроби проводити масові теракти проти партійних чиновників. Зокрема, про один із них довідуємося з доповідної міністру держбезпеки УРСР генерал-лейтенанту Савченку (квітень 1949 р.). Реалізуючи агентурну справу «Сімейка», впродовж березня-квітня 1949 р. було вбито трьох і заарештовано 34 учасників ОУН і симпатиків (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 110 (1954). Спр. 2. Т. 5. Арк. 117). Крім цього, слідство встановило, що «Марко» за завданням провідника Станіславського окружного проводу ОУН Петра Федюшки-«Брюса» та провідника надрайонного проводу Михайла Микитюка-«Борзенка» на початку 1948 р. зібрав дані на керівників Станіславського обкому КП(б)У. У червні 1948 р. він отримав гранати та вказівки здійснити терористичний акт над партійно-радянськими працівниками під час святкування 7 листопада шляхом

підриву трибуни, на якій повинні були перебувати вищі керівники, а за неможливості провести мінування трибуни – кинути зв'язку гранат на трибуну. Виконуючи ці вказівки, «Марко» підібрав двох виконавців, яким вручив гранати, однак здійснити теракт під час листопадових демонстрацій не було можливості (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 110 (1954). Спр. 2. Т. 5. Арк. 116).

5 вересня 1949 р. міністр державної безпеки УРСР Савченко у доповідній записці «Про наявність нерозмінованих ділянок у західних областях України» зазначав, що після закінчення Другої світової війни на території західних областей України у місцях колишніх боїв залишилися велика кількість нерозмінованих ділянок, розташованих головним чином у гірсько-лісистій місцевості, а також не прибраних і без охорони штабелів і складів із мінами. Деякі мінні поля розмінювали, але ця робота відбувалася неякісно, поспішно, саме тому гостро стояла проблема повторного розмінування. Загальна площа мінних полів, які залишилися (за неповними даними), становила до 73 км², із них нерозмінованих до 58 км² і близько 15 км² потребували повторного розмінування. Відповідно за областями – Дрогобицькій області 16 км² нерозмінованих територій, Волинській – 16 м², Львівській – 11 км², Тернопільській – 8 км², Станіславській 7 км². У Станіславській області було 13 км² полів, які потребували повторного розмінування, у Тернопільській – 2 км². Крім того, у Волинській і Львівській областях було 10 штабелів і складів із мінами та снарядами.

Водночас МДБ УРСР ця проблема турбувала і тому, що керівники ОУН і УПА дуже часто використовували мінні поля для свого переховування, а міни та снаряди – для здійснення диверсійних і терористичних актів. При проході на мінні поля підпільники використовували раніше вивчені ними шляхи, у тому числі «звірині стежки», сліди проходження людей і т. п., тоді як чекістсько-військові групи, не знаючи цих місць, при пошуках чи переслідуванню підпільників вимушені були обходити мінні поля, тож підпільникам вдавалося уникати переслідування. Коли ж чекістсько-військові групи намагалися проходити через такі ділянки, ці спроби закінчувалися підривами на мінах (підриви на мінах мали місце навіть у 1949 р.) (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 6. Арк. 126–127).

3 липня 1949 р. на стикку Львівської та Рівненської областей підірвався на міні, закладеній під рейки, товарний потяг. Вибухом його перекинуло і розбито два вагони, завантажені рудою. 12 і 16 серпня 1949 при проведенні чекістсько-військових захо-

дів із розшуку підпільників у лісовому масиві біля хутора Малениска Підкаміньського району Львівської області підірвалися на мінах вісім солдатів, із яких п'ять загинуло, а троє зазнали поранень (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 6. Арк. 129).

Саме тому для успішної ліквідації керівників українського визвольного руху, котрі переховувалися у районі мінних полів, вкрай необхідно було терміново розмінувати окремі ділянки та ліквідувати склади із мінами та снарядами, які перебували без охорони. Забезпечити розмінування замінованих ділянок покладалося на командувача Прикарпатського військового округу (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 6. Арк. 130).

Висновки. У боротьбі радянської адміністрації проти визвольного руху використовувалися різноманітні форми та методи. Одним із найбільш часто застосовуваних засобів було мінування. Попри те, що встановити чисельні показники ефективності використання мінування не вдалося, можна дійти висновку: йдеться про достатньо поширене та результативне явище. З роками боротьби відбувалася тенденція до зменшення бойових дій, а отже, і використання вибухових засобів. Перспективним напрямом дослідження є вивчення проблеми використання репресивно-каральними органами у боротьбі з підпіллям інших спецзасобів, більшість із яких була заборонена міжнародними конвенціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Я. М. Застосування спец препаратів і оперативної техніки НКВС-НКДБ-МВС-МДБ в антипольських операціях на Волині (1944–1954 рр.). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки.* № 13. 2009. С. 241–249.
2. Архів внутрішніх військ НКВС (далі – Архів ВВ НКВС). Т. 29.
3. Архів ВВ НКВС. Т. 44.
4. Архів ВВ НКВС. Т. 123.
5. Архів ВВ НКВС. Т. 124.
6. Архів ВВ НКВС. Т. 130.
7. Архів ВВ НКВС, т. 136.
8. Архів ВВ НКВС, т. 155.
9. Архів ВВ НКВС, т. 159.
10. Архів управління Служби безпеки України у Закарпатській області (далі – АУСБУ ІФО). Спр. 31007.
11. Архів управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – АУСБУ ЛО). Спр. П-20911.
12. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз : у 2 кн. Кн. 2. Документи та матеріали. Київ : Либідь ; Військо України, 1994. 688 с.
13. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн. Кн. 1. Київ : Либідь ; Військо України, 1994. 432 с.
14. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 2-Н. Оп. 34 (1953). Спр. 2.
15. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 1.
16. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 8.
17. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 13.
18. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 15.
19. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 1.
20. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 2.
21. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 4.
22. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 1.
23. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 6.
24. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 60 (1953). Спр. 3. Т. 1.
25. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 60 (1953). Спр. 3. Т. 5.
26. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 4.
27. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 6. Т. 1.
28. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 6. Т. 2.
29. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 67 (1953). Спр. 10.
30. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 67 (1953). Спр. 2. Т. 1.
31. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 87 (1951). Спр. 42. Т. 1.
32. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 90 (1951). Спр. 33.
33. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 90 (1951). Спр. 4.
34. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 92 (1951). Спр. 13.
35. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 92 (1951). Спр. 6.
36. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 98 (1954). Спр. 5. Т. 1.
37. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 106 (1954). Спр. 2.
38. ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 110 (1954). Спр. 2. Т. 5.
39. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 64.
40. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 65.

41. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 92.
42. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 98.
43. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 80.
44. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 81.
45. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 440. Т. 6.
46. ГДА СБУ. Ф. 65. С-9079. Т. 54.
47. ГДА СБУ. Ф. 65. С-9108. Т. 7.
48. ГДА СБУ. Ф. 65. С-9112. Т. 4.
49. ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 180.
50. ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 274.
51. ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 42.
52. ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 88.
53. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 21–45.
54. Ільницький В., Галів М. Створення та діяльність винищувальних батальйонів в Дрогобицькій області (1944–1948 рр.). *Український визвольний рух*. 2009. Вип. 13. С. 195–230.
55. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.
56. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. Київ : Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.
57. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття. Львів : ЛДУ імені Івана Франка, 2000. 304 с.
58. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів : Добра справа, 2003. 464 с.
59. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959) / упоряд. А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко. Кн. 1: 1943–1945. Київ ; Торонто, 2002. 596 с.
60. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 9: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали / ред.-кол. Є. Штендера, П. Потічний. Кн. 2: 1946–1948. Торонто : Видавництво «Літопис УПА», 1982. 520 с.
61. Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака-«Ворона». Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2011. Кн. 15. 128 с.
62. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. Київ : Університетське видавництво «Пульсари», 2002. 519 с.
63. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ : Дніпро, 1998. 944 с. Сергійчук В. Український здви́г: Прикарпаття. 1939–1955 рр. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.

REFERENCES

1. Antoniuk Ya.M. Zastosuvannia spets preparativ i operativnoi tekhniki NKVS-NKDB-MVS-MDB v antypolskykh operatsiiakh na Volyni (1944–1954 rr.) [The use of special drugs and operative equipment of the NKVD-NKDB-MVD-MDB in anti-Polish operations in Volyn (1944–1954)]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*. № 13. 2009. S. 241–249. [in Ukrainian].
2. Arkhiv vnutrishnikh viisk NKVS (dali – Arkhiv VV NKVS). [Archive of the Internal Troops of the NKVD] T. 29.
3. Arkhiv VV NKVS. [Archive of the Internal Troops of the NKVD] T. 44.
4. Arkhiv VV NKVS. [Archive of the Internal Troops of the NKVD] T. 123.
5. Arkhiv VV NKVS. [Archive of the Internal Troops of the NKVD] T. 124.
6. Arkhiv VV NKVS. [Archive of the Internal Troops of the NKVD] T. 130.
7. Arkhiv VV NKVS, [Archive of the Internal Troops of the NKVD] t. 136.
8. Arkhiv VV NKVS, [Archive of the Internal Troops of the NKVD] t. 155.
9. Arkhiv VV NKVS, [Archive of the Internal Troops of the NKVD] t. 159.
10. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Zakarpatskii oblasti (dali – AUSBU IFO). [Archive of the Security Service of Ukraine in the Zakarpattia region] Spr. 31007.
11. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti [Archive of the Security Service of Ukraine in the Lviv region] (dali – AUSBU LO). Spr. P-20911.
12. Bilas I. Represyvno-karalna systema v Ukraini 1917–1953. Suspilno-politychnyi ta istorychnyi analiz [Repressive and punitive system in Ukraine 1917–1953. Socio-political and historical analysis]. U 2 kn. Kyiv: Lybid; Viisko Ukrainy, 1994. Kn. 2: Dokumenty ta materialy. 688 s. [in Russian].
13. Bilas I. Represyvno-karalna systema v Ukraini 1917–1953. Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz [Repressive and punitive system in Ukraine 1917–1953. Socio-political and historical-legal analysis]. U 2 kn. Kyiv: Lybid; Viisko Ukrainy, 1994. Kn. 1. 432 s. [in Ukrainian].
14. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] (dali – HDA SBU). F. 2-N. Op. 34 (1953). Spr. 2.
15. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 34 (1960). Spr. 1.
16. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 34 (1960). Spr. 8.

17. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 34 (1960). Spr. 13.
18. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 34 (1960). Spr. 15.
19. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 55 (1953). Spr. 5. T. 1.
20. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 55 (1953). Spr. 5. T. 2.
21. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 55 (1953). Spr. 5. T. 4.
22. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 59 (1953). Spr. 6. T. 1.
23. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 59 (1953). Spr. 6. T. 6.
24. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 60 (1953). Spr. 3. T. 1.
25. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 60 (1953). Spr. 3. T. 5.
26. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 65 (1953). Spr. 4.
27. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 65 (1953). Spr. 6. T. 1.
28. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 65 (1953). Spr. 6. T. 2.
29. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 67 (1953). Spr. 10.
30. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 67 (1953). Spr. 2. T. 1.
31. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 87 (1951). Spr. 42. T. 1.
32. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 90 (1951). Spr. 33.
33. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 90 (1951). Spr. 4.
34. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 92 (1951). Spr. 13.
35. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 92 (1951). Spr. 6.
36. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 98 (1954). Spr. 5. T. 1.
37. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 106 (1954). Spr. 2.
38. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 2-N. Op. 110 (1954). Spr. 2. T. 5.
39. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 13. Spr. 372. T. 64.
40. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 13. Spr. 372. T. 65.
41. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 13. Spr. 372. T. 92.
42. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 13. Spr. 372. T. 98.
43. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 13. Spr. 376. T. 80.
44. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 13. Spr. 376. T. 81.
45. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 13. Spr. 440. T. 6.
46. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 65. S-9079. T. 54.
47. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 65. S-9108. T. 7.
48. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 65. S-9112. T. 4.
49. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 71. Op. 6. Spr. 170.
50. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 71. Op. 6. Spr. 274.
51. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 71. Op. 6. Spr. 42.
52. HDA SBU. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine] F. 71. Op. 6. Spr. 88.
53. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї [Soviet punitive and repressive bodies: features of formation in the Carpathian region]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 2015. Vyp. 13. S. 21–45. [in Ukrainian].
54. Ільницький В., Халів М. Створення та діяльність винищувальних батальйонів в Дрогобытській області (1944–1948 рр.) [Creation and activity of fighter battalions in Drohobych region (1944–1948)]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. 2009. Vyp. 13. S. 195–230. [in Ukrainian].
55. Кентієв А. Нариси боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.) [Essay on the OUN-UPA struggle in Ukraine (1946–1956)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 111 s. [in Ukrainian].
56. Кентієв А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. [Ukrainian Insurgent Army in 1944–1945]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 220 s. [in Ukrainian].
57. Кирчук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років XX століття [Essays on the history of the Ukrainian national liberation movement of the 40s–50s of the XX century]. Lviv: LDU imeni Ivana Franka, 2000. 304 s. [in Ukrainian].
58. Кирчук Ю. Український національний рух 40–50-х років XX століття: ідеологія та практика [Ukrainian national movement of the 40–50s of the XX century: ideology and practice]. Lviv: Dobra sprava, 2003. 464 s. [in Ukrainian].
59. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 4: Боротба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959) [The struggle against the UPA and the nationalist underground: information documents of the Central Committee of the CP (b) U, regional party committees, the NKVD-MVD, the MGB-KGB (1943–1959)] [упоряд. А. Кентієв, В. Лозытський, І. Павленко]. Kn. 1: 1943–1945. Kyiv; Toronto, 2002. 596 s. [in Ukrainian].
60. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 9: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали [Ukrainian Main Liberation Council. Documents, official publications, materials] [ред.-кол. Євген Штендера, Петро Потічний]. Kn. 2: 1946–1948. Toronto: Vydavnytstvo “Litopys UPA”, 1982. 520 s. [in Ukrainian].
61. Продань Д. Шлях боротьби Василя Сенчака–“Ворона” [The way of struggle of Vasyl Senchak–“Crow”]. Toronto; Lviv: Vydavnytstvo “Litopys UPA”, 2011. Kn. 15. 128 s. [in Ukrainian].
62. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні у національні руху опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках [The people are upset: the National Liberation Movement in Ukraine and the national resistance movements in Belarus, Lithuania, Latvia, and Estonia in the 1940s and 1950s]. Kyiv: Universytetske vydavnytstvo “Pulsary”, 2002. 519 s. [in Ukrainian].
63. Сергієв В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. [Ten turbulent years. Western Ukrainian lands in 1944–1953]. Novi dokumenty i materialy. Kyiv: Dnipro, 1998. 944 s. [in Russian].
64. Сергієв В. Український зсув: Прикарпаття. 1939–1955 рр. [Ukrainian shift: Prykarpattia. 1939–1955]. Kyiv: Українська Вydavnycha Spilka, 2005. 840 s. [in Ukrainian].